

ДОСЛІДЖЕННЯ. РОЗРОБКИ. ПРОЕКТИ

УДК 331.103.244:502

Наталія Порожнякова

ВИСТАВОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОЕКТУ «АРТ-ТУРИЗМ» У КОНТЕКСТІ ЗАДАЧ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЇ

У статті розглядається концепція виставочної діяльності проекту «Арт-туризм» в порівнянні з завданнями сучасної соціальної екології.

Ключові слова: «Арт-туризм», екологія, пленер, природа, пейзаж.

Постановка проблеми

Час рубежу ХХ–ХХІ століття визначають як кризовий. Криза торкнулася всіх сфер людської діяльності, у тому числі й образотворчого мистецтва. Сучасні відкриття в галузі науки й техніки підштовхують нас до зміни способу мислення та переходу до іншої, у порівнянні з попередньої, філософської моделі світосприймання, до нового осмислення образу людини та світу. Подібна проблема стояла й перед майстрами початку ХХ в. У свій час М. Реріх писав: «В житті нашої багато сбилось, спутались многи основи. Наше искусство наполнилось самыми извращенными понятиями» [8, с. 66]. Сучасник знаменитого російського художника, М. Бердяєв говорив про кризу «свідомості у всіх сферах» [2, с. 275].

Криза означає дисгармонію. Гармонію же визначають як цілісність, стрункність, погодженість, закономірну зв'язаність всіх частин і елементів форми [3, с. 33]. За словами В. Власова «гармония выражает закономерности эстетической организации формы, а композиция – художественной. Одушевленную гармонию, наполненную человеческим чувством, теплотой и смыслом, мы называем Красотой» [3, с. 37]. Той же автор розглядає гармонію як позачасове поняття, а красу як історично-конкретний, особливий ідеал художньої форми. Поняття краси (по В. Власову) – це «почуттєве, земне», а гармонія «выше красоты, она <...> удел Божественного» [3, с. 38]. Ось цієї цілісності, стрункості й погодженості як образу Вищої закономірності так не вистачає зараз! У сучасному мистецтві (як і в сучасному суспільстві) намітився різкий розподіл і протистояння руйнівних (антиестетичних) і творчих (естетичних) тенденцій.

Проект «Арт-туризм» зайняв ІІІ місце на Всеукраїнському екологічному конкурсі «До чистих джерел» (2007). Окремі кроки виставочної діяльності проекту «Арт-туризм» були розглянуті в газетних і журнальних публікаціях Б. Устіменко (2002) [11], О. Антонової (2008) [1], І. Голяєвої (2011) [4] і О. Лагутенко (2012) [6], але цілісна концепція виставочної діяльності проекту «Арт-туризм» у контексті завдань соціальної екології розглянута не була.

Мета

Мета даної статті – розкрити концепцію виставочної діяльності проекту «Арт-туризм» у контексті завдань соціальної, а також глибинної екології.

Формування екологічної свідомості – одне з головних завдань останнього десятиліття. Цьому сприяють спроби з'єднання екології як основи фізичного життя людини та мистецтва як основи духовної.

Проект «Арт-Туризм» існує вже 15 років, п'ять із них – як міжнародний. Його автором і генератором ідей є член НСХУ Г. Лекарева-Нікітіна. Ідея виникла під час одного спільного з членами Союзу мариністів пленеру на Червоній косі. Надихнувшись природними мотивами, група художників проїхала по всій Одеській області, зафіксувавши у своїх етюдах і картинах види Чорноморського узбережжя та близьких до нього лиманів. Було поставлене завдання за допомогою художньої творчості показати людям, що вони живуть у незвичайних місцях і як важливо їх зберегти в недоторканому природному виді. В процесі розвитку проекту розширювалися й завдання та методи їхнього рішення. Художники не обмежуються однією лише виставковою діяльністю. Ними влаштовуються майстер-класи різних художніх технік з метою перетворення людини-споживача в людину-творця.

Творчий метод художників проекту «Арт-туризм» спрямований на відновлення зв'язку між людським розумінням краси й Краси як втілення Божественної ідеї (тобто гармонії). Коли потрапляєш на природу, саме краса дає натхнення й емоційний настрій. Хочеться, щоб глядач міг бачити красу й життя навколо себе та дбайливо до неї ставився. Природа – це не салон безкоштовних послуг! Сумно спостерігати, коли відпочиваючі залишають за собою випалену пустелю або сміттєву купу. Знищуючи красу навколо, людина знищує себе саму. Так мислять художники...

Щодо цього ставлення задачі майстрів проекту «Арт-туризм» прямо пов'язані із завданнями сучасної «Екології» як комплексного наукового напрямку й екологічним вихованням. Світоглядні основи та діяльність проекту «Арт-туризм» особливо близькі до сучасних концепцій соціальної екології й до нової течії у філософії – інвайронменталізмом. Сформульовані в авторефераті «Джерела й ціннісні орієнтації інвайронменталізму» О. Науменко особливості екологічної свідомості виражають відношення художників проекту «Арт-туризм» до проблеми взаємини природи та людини, а саме:

«1) Вищу цінність представляє гармонічний розвиток людини та природи. Природне визнається споконвічно самоцінним, що має право на існування «просто так», поза залежністю від корисності або марності й навіть шкідливості для людини. Людина не власник природи, а рівний член природного співтовариства.

2) Відмова від ієрархічної картини світу. Людина не зізнається, що володіє якимись особливими привілеями на тій підставі, що вона має розум, навпаки, його розумність накладає на неї додаткові обов'язки стосовно навколишньої природи. Світ людей не протистоїть світу природи, вони обидва є елементами єдиної системи.

3) Метою взаємодії з природою є максимальне задоволення як потреб людини, так і потреб усього природного співтовариства. Вплив на природу змінюється взаємодією.

© Порожнякова Н.Є., 2012.

4) Характер взаємодії з природою визначається свого роду «екологічним імперативом» – правильно та дозволено тільки те, що не порушує існуючу в природі екологічну рівновагу.

5) Природа та все природне сприймається як повноправний суб'єкт взаємодії з людиною.

6) Етичні норми та правила так само поширюються як на взаємодію між людьми, так і на взаємодію зі світом природи.

7) Розвиток природи та людини мислиться як процес коеволюції, взаємовигідної єдності.

8) Діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти природу заради її самої» [7, с. 24–25].

Зпроектуювавши вищевикладені принципи інвайронменталізму на творчу діяльність художників проекту «Арт-туризм», можна позначити наступні позиції:

- для художників, також як і для екологів, природа є самоцінною гідною замилювання;
- взаємодія художників та природи є завжди взаємовигідною. Природа дає майстрам натхнення, а вони втілюють природну красу в матеріалі;
- фіксуючи на полотні різноманітні прояви в Природі, художники зв'язують себе з потоком Єдиного Життя. Їхні роботи є щаблями пізнання себе через гармонічні природні ритми;
- залучаючи до краси природних мотивів і до художньої творчості глядачів, художники посувають їх до усвідомленого сприйняття прекрасного й прагненню це берегти.

Більшість із представлених робіт художників проекту «Арт-туризм» – або безпосередньо пленерні, або створені на основі пленерних вражень, що співзвучно одеській школі живопису. Ще в 1902 році викладачами художнього училища Суспільства Образотворчих мистецтв в Одесі була здійснена перша спроба виїзної пленерної практики в Криму. З тих пір пленерні практики стали обов'язковою частиною програми навчання й ця традиція не переривалася.

Пленер, по суті, – це живий діалог художника з природою, а використовувана при цьому мальовнича техніка «*alla-prima*» зберігає свіжість емоцій. Даний метод ріднить більшість представлених на виставці робіт з імпресіонізмом, якому властиве відображення динаміки природних стихій і багатство кольоросприйняття.

Пленер – це, насамперед, пейзаж і натюрморт, що приналежать до вічних тем в образотворчому мистецтві. Представлені на виставці картини, в основному, виконані саме в цих двох жанрах. Це знаково для Одеси, тому що наше місто багатонаціональне, полікультурне та не любить політичних суперечок. Деякі намагаються обвинувачувати одеську мальовничу школу у відсутності яких-небудь батальних тим, виконаних у монументальному форматі або політичних маніфестацій. На це можна відповісти, що політика – явище мимуще, а Природа вічна. Щоб розуміти твори батального жанру, потрібно знати не тільки зображену подію, але і її трактування сучасними істориками. Таким чином, по закінченні навіть двох десятиліть тема перестане бути такою актуальною й зрозумілою для нового покоління. Пейзаж і натюрморт – універсальні жанри, вони зрозумілі всім і завжди. Ці жанри були в основі одеської школи живопису, вони живі та розвиваються сьогодні, продовжуючи славні традиції.

Пейзаж в образотворчому мистецтві – це не фотографія якого-небудь ландшафту, що сподобався. Пейзаж – це, насамперед, внутрішня (щиросердечна та духовна) робота художника, про що говорили та писали

майстри всіх часів. Наприклад, Каспар Давид Фрідріх – німецький художник епохи романтизму – говорив: «Не тільки достоверные изображения воздуха, воды, скал и цветов являются задачей творца, но в них должна отражаться и его душа, его ощущения. Познавать дух природы, проникать в него всем сердцем и душой, воспринимать его и воссоздавать – в этом задача художественного произведения» [12]. За словами видатного російського художника Б. О. Смірнова-Русецького, пейзаж може виражати «слияние внешних впечатлений и духовных образов природы в гармоническое единство» [10, с. 21]. Тобто, такі, здавалося б, повсякденні жанри здатні передати Красу Вищого духовного світу.

Звертання до цього жанру варто розглядати в контексті проблеми гармонії взаємин людини та природи, тимчасового й вічного. Сучасне мистецтво прагне знайти цю втрачену гармонію, що робить пейзаж особливо актуальним у наші дні.

Діапазон творчих вишукувань сучасних художників надзвичайно широкий – від традицій класичного мистецтва, імпресіонізму – до абстракціонізму, авангардизму та постмодернізму. Почасти це можна бачити й на виставці проекту «Арт-туризм». У деяких творах можна відзначити сполучення роботи на пленері з пошуком композиційного та пластичного рішення в майстерні, що дозволяє створювати цілісний художній образ.

Твори художників проекту «Арт-туризм» мають яскраву індивідуальну характеристику, що відповідає творчому сприйняттю авторів. Кожна людина може побачити незвичайні пейзажі, не їдучи в закордонні подорожі. Ця непомітна краса живої природи радує око та душу. Споглядання гармонічних пейзажів викликає стан умиротворення, яким ділиться із глядачем художник.

Взаємодія твору й глядача торкається ще однієї проблеми, пов'язаної з екоетикою і глибинною екологією – це відповідальність художника не тільки за те, що він робить, але й за те, у якому емоційно-ментальному настрої він це робить. Сторіччя назад про шляхи розвитку мистецтва, про роль художника у творчому процесі міркував великий новатор, що жив якийсь час в Одесі – Василь Кандинський. У програмній праці «Про духовне у мистецтві» він писав про те, що «художник есть рука, которая посредством того или иного клавиша целесообразно приводит в вибрацию человеческую душу» [5, с. 45]. Тобто в процесі створення картини для художника важливо, чим наповнена його душа, тому що це наповнення буде схованим змістом твору. Ті ж думки ми знаходимо у Святослава Реріха: «Творения искусства – кристаллизация мыслей и эмоций художника, его стремлений и переживаний. <...> Творения искусства как бы живые существа, живая история аккумуляированных художником опыта и мыслей» [9, с. 21–22].

Мистецтво – дзеркало часу й дзеркало душі (цю думку висловлюють багато художників і навіть суха мова словника із цим погоджується). Кожна епоха асоціюється в нас з іменами видатних людей, а їхні імена – з творами. Наприклад, епоха Відродження – це, насамперед, Леонардо да Вінчі і його вічна «Джоконда». Російський реалізм – це І. Шишкін («Ранок у сосновому лісі»), І. Айвазовський («Дев'ятий вал»), І. Рєпін («Запорожці пишуть лист турецькому султанові»), В. Васнецов («Богатирі»). Але чомусь на сьогоднішній момент сучасним мистецтвом називаються чий-либо потворні або навіть зовсім божевільні витівки. Це пов'язане із тим, що поширилася (не без допомоги й підтримки інтернету й ЗМІ) тенденція: прагнення до слави за будь-яку ціну. Неважливо, що іноді ця слава порівнянна зі «славою» Ге-

рострата (що спалив храм Артеміди Ефеської – одне із чудес світу) або Іуди (що зрадив Христа). Обидва імені стали загальними в століттях і вираженням самих огидних якостей. Деякі сучасні діячі сказали б про те, що це колосальний успіх. Адже про них же говорять! Неважливо що, головне, щоб говорили, й саме це вважається мірилом успіху та слави. Прикладом може служити витівка Тер-Оганьяна, який привселюдно порубав ікони, прикриваючись модним словом «перформанс» (подання, виступ). Незадовго до відкриття виставки «Арт-Манеж-98» він сповістив знайомих про проведення в Манежі своєї акції «Юний безбожник». Художник мав намір вивісити на тлі картин ікони, що представляють собою освячені репродукції відомих ікон. За словами куратора виставки Олени Романовій, у такий спосіб він «збирався протиставити своє бачення світу ортодоксальному християнству» ... Потім Тер-Оганьян, розвісивши ікони, оголосив глядачам, що, заплативши по 10–20 рублів, вони можуть їх опоганити. Бажаючих не знайшлося, і тоді авангардист став сам рубати ікони сокирою. Акцію припинили охоронці Маніжу, яких викликали обурені відвідувачі. У відвідувачів виявилось більше здорового глузду, чим у так званого «художника».

Не менш «знаменна» щодо цього виставка Оксани Мась із вівтарем націй. По суті, вона не створила нічого нового, тільки у своєму божевільному прагненні до слави опоганила дійсно прекрасний оригінал. Лик Христа викладений з яєць із написами всіляких гріхів?! Причому, художниця не розуміє суті протиріччя, а якщо розуміє, то тоді чим вона краще Тер-Оганьяна? У Христа гріхів не було. Якби Оксана Мась зробила б з «гріхів» свій автопортрет або портрет свого чоловіка, це, можливо, було б цікаво, але не викликало б такої хвилі збурювання й відповідно «слави» у її розумінні.

Далі – більше. Берлінський гомосексуаліст і дворянин Мартін фон Островські намалював калом на полотні Гітлера та свій ескрементальний автопортрет, що цілком знаменно. Або Юра «Людоджер» Приматов з Одеси наприкінці 1980-х займався тим, що заправляв літні салатики олійними фарбами, їв їх під портвейн, а потім, плював всім цим на полотно. Це ж ново?! Цього ж ніхто не робив?!

Невже наша епоха буде асоціюватися з божевільними витівками рубання ікон або з розтиранням калу на полотні? Було б дуже смутно... Всі ці витівки, що посилено мусуються в пресі, дійсно виявляють собою діагноз нашому часу. Це свідчення культурного здичавіння та крайнього ступеня бездуховності. Не тільки художник, але й глядач втрачає орієнтири в поясненні мистецтва.

Більше століття назад російський письменник Ф. Достоевський сказав, що «Краса рятує світ», але в нашій сьогоденній реальності саму Красу потрібно рятувати. Інший великий художник М. Реріх сказав, що усвідомлення Краси рятує світ. Тому сучасним майстрам, що стоять на позиціях краси й гармонії доводиться активно відстоювати ці фундаментальні категорії мистецтва, поліпшуючи своєю творчістю екологію духу. Краса є тією основою, на якій базується творчість художників проекту «Арт-туризм». Всупереч антиестетичним тенденціям сучасності, учасники виставки своїми творами затверджують цей базисний принцип.

Виставочна діяльність проекту «Арт-туризм» є своєрідним вираженням історичної багатонаціонального обличчя Одеси, що увібрало в себе риси культур багатьох епох і народів. Вільне від політики мистецтво несе позитивні емоції й дарує живе щирсердечне тепло, яке нам так потрібно сьогодні! Роботи одеських художників,

що представляються на виставках, дають можливість глядачеві, подібно мозаїчисту, скласти цілісне уявлення про пластичні пошуки та творчі можливості сучасного мистецтва.

Майстри проекту «Арт-туризм» хочуть ще раз нагадати глядачеві про цінність навколишньої краси життя та дбайливе до неї ставлення. Їхнє завдання – показати різноманітні прояви Єдиного Життя, привернути увагу глядача до найпростіших мотивів і вловити гармонічні природні ритми.

✦ Концептуальні принципи й практичну діяльність художників проекту «Арт-туризм» можна співвіднести з сучасними концепціями соціальної екології й з інвайронменталізмом.

Література.

1. Антонова Елена. Дремлющий дворец // Юг. – 2008. – № 74 (от 1 ноября).
2. Бердяев Н. А. Смысл творчества // Философия свободы. Смысл творчества. – М. : Правда, 1989. – С. 254–580.
3. Власов Виктор. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – Т. III. – 752 с.
4. Голяева Ирина. Україна та світ – мистецтво без меж // Одесские известия. – 2011. – № 105 (4232) от 24 сентября.
5. Кандинский В. О духовном в искусстве. – М. : Архимед, 1992. – 110 с.
6. Лагутенко Ольга. «Арт-туризм» у маловідомих світах України // Образотворче мистецтво. – 2012. – № ½. – С. 82–83.
7. Науменко О. А. Истоки и ценностные ориентации инвайронментализма: Автореф. дис... канд. философских наук: 09.00.11 – Ташкент, 2011. – 33 с.
8. Рерих Н. К. По старине // Рерих Н. К. Глаз добрый. – М. : Худож. лит., 1991. – С. 53–66.
9. Рерих С. Н. Творческая мысль // К беседе с художниками. – М. : МЦР, 2006. – С. 21–31.
10. Смирнов-Русецкий Б. А. Творческий путь // Борис Смирнов-Русецкий. Письма художника (1980–1992) / Сост., оформ., предисл., вступ. ст. Е. Петренко. – Одесса : Астропринт, 2008. – С. 19–29.
11. Устименко Борис. В рамках проекта «Арт-туризм» // Одесские известия. – 2002. – № 2012 (от 12 ноября).
12. Цит. по: Вальтер Анджело. Каспар Давид Фридрих / Пер. с нем. С. Данильченко. – Берлин : Хеншель. Искусство и общество, 1989. – 72 с.